

ІНКЛЮЗИВНА ДОШКІЛЬНА ОСВІТА: ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

У статті розглядаються проблеми прав дітей з особливими потребами. Вказується на їхнє право на освіту шляхом системи інклюзивної освіти. Доводиться, що право на інклюзивну освіту повинні мати діти, починаючи з дошкільного віку. Визначаються нормативно-правові, організаційні, соціально-культурні проблеми щодо ефективного впровадження новітньої системи освіти для дітей з особливими потребами.

Ключові слова: діти з особливими потребами, інклюзивна освіта, право на освіту, дошкільний вік.

В статье рассматриваются проблемы прав детей с особыми потребностями. Указывается на их право на образование путем системы инклюзивного образования. Доказывается, что право на инклюзивное образование должны иметь дети, начиная с дошкольного возраста. Определяются нормативно-правовые, организационные, социально-культурные проблемы эффективного внедрения новой системы образования для детей с особыми потребностями.

Ключевые слова: дети с особыми потребностями, инклюзивное образование, право на образование, дошкольный возраст.

The article addresses the problem of the rights of children with special needs. Indicate the right to education through inclusive education system. It is proved that the right to an inclusive education system should be the children, from pre-school age. Identify the legal, organizational, social and cultural issues to effectively implement the modern education system for children with special needs.

Key words: children with special needs, inclusive education, right to education, pre-school age.

Вступ. Для сучасної цивілізації потрібне суспільство, яке б могло протистояти викликам новітньої глобалізації. Добробут населення залежить від адаптованості людей до соціальної реальності. Компетенція осіб, їхня соціалізація є вагомим питанням правової політики держави. Інвалідність не дозволяє повною мірою отримати соціальну рівність, однак в умовах демократичного розвитку держави це не може бути суттєвою перешкодою для реалізації прав та свобод громадян з інвалідністю. Держава – це первинний осередок, що зацікавлена в належній державній політиці щодо таких осіб, оскільки ефективна соціалізація, комунікація та професійна компетентність людей з інвалідністю дозволяють уникнути додаткового тягаря для державного бюджету. Розмір такого «тягаря» в умовах екологічної нестабільності, воєнних конфліктів, глобальних катастроф та терористичних актів сьогодні весь час зростає. Тому проблема захисту прав та свобод громадян з особливими потребами є особливо актуальною для сучасного державо- і правотворення.

Актуальною є проблема забезпечення прав дітей з особливими потребами, серед яких первинним є право на освіту. Статистичні дані вказують, що в Україні нині практично здоровими є лише 27% дітей дошкільного віку, лише 65% дітей і 60% підлітків фізично гармонійно розвинені [1, с. 12]. Тому дослідження слід проводити, починаючи з дошкільного віку.

Стан дослідження. Проблема освітніх змін у правовій науці цікавилися багато дослідників, серед яких особливо необхідно відзначити праці З. Баумана, І. Жаровської, Н. Оніщенко, Н. Пархоменко, Р. Робертсона, М. Шепелева та ін. Однак питання правової політики освітнього простору є досить широкомасштабними, тому залишилось багато аспектів, що потребують додаткового аналізу, серед них правове регулювання суспільних відносин у сфері інклюзивної освіти.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз правових аспектів дошкільної інклюзивної освіти.

Результати дослідження. Дошкільний вік з погляду освітніх аспектів є найважливішим. Саме тут формуються задатки дитини до світосприйняття та психологічне здоров'я, яке протягом усього життя має значний вплив на особистість. Суспільство сучасного гуманного концепту спрямоване на визнання дитиноцентристської ідеології. Забезпечення належних умов життєдіяльності та розвитку дошкільнят є одним з важливих аспектів освіти. Особливо це стосується дітей з додатковими потребами.

Початковим віковим критерієм варто обрати дошкільний період, оскільки «саме у дошкільному віці закладаються передумови майбутньої навчальної діяльності дитини, яка активно оволодіває культурними навичками та здібностями, відбувається активний розвиток її пізнавальних можливостей. Тому потрібні фундаментальні дослідження, які б науково обґрунтували педагогічні умови, форми, методи, принципи забезпечення інклюзивної освіти у дошкільній, які сприяють зменшенню або усуненню психофізичних недоліків» [2, с. 149].

У 1993 р. Генеральна Асамблея ООН прийняла стандартні правила рівних можливостей осіб із вадами розвитку. Важливе значення також мають Саламенська декларація та «Програма дій щодо освіти дітей з особливими потребами», одностайно ухвалена на Всесвітній конференції «Освіта для дітей з особливими потребами: доступність і якість».

Україна у 2009 р. ратифікувала Конвенцію ООН про права інвалідів і Факультативний протокол, де закріплено та конкретизовано права для інвалідів та, зокрема, для дітей-інвалідів (дітей з особливими потребами). Право на освіту визнано одним із пріоритетних.

Згідно зі ст. 4 Закону України «Про дошкільну освіту» такий вид освіти є обов'язковою первинною складовою системи безперервної освіти в Україні. Це цілісний процес, спрямований на забезпечення різнобічного розвитку дитини дошкільного віку відповідно до її задатків, нахилів, здібностей, індивідуальних, психічних та фізичних особливостей, культурних потреб та формування у дитини дошкільного віку моральних норм, набуття нею життєвого соціального досвіду.

Відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законів України про освіту щодо організації інклюзивного навчання», що прийнятий у 2014 р., питання інклюзивного навчання дошкільнят отримало законодавче підтвердження. Зокрема, є вказівка на те, що для задоволення освітніх, соціальних потреб, організації корекційно-розвиткової роботи у складі дошкільних навчальних закладів можуть створюватися спеціальні та інклюзивні групи для виховання і навчання дітей з особливими освітніми потребами [3].

Безумовно, констатуємо значний процес у сфері забезпечення права на освіту дітей з особливими потребами, все ж вкажемо на необхідність докладної розробки такого положення на рівні підзаконної нормотворчості. Саме тут, на жаль, існують суттєві прогалини. Підзаконні нормативні акти повинні були б чіткіше регулювати це питання. Однак, коли в питанні інклюзивної шкільної освіти деякі нормативні акти є чинними (наприклад Положення про спеціальні класи для навчання дітей з особливими освітніми потребами у загальноосвітніх навчальних закладах), то в аспекті дошкільної освіти нормативне регулювання відсутнє. Існує воно тільки на рівні проєктів, зокрема Положення (тимчасове) про організацію інтегрованого навчання дітей з особливими потребами в загальноосвітніх (дошкільних) навчальних закладах. Така позиція нормотворця пояснюється не належністю імплементації позитивного міжнародного та закордонного досвіду. На сьогодні більшість демократичних країн імплементували й активно апробували (до речі, вже понад десятиліття) систему інклюзивної освіти. В Україні ця система перебуває на початковому етапі.

Інклюзивне навчання є комплексним процесом забезпечення рівного доступу до якісної освіти дітям з особливими освітніми потребами шляхом організації їхнього навчання у загальноосвітніх навчальних закладах на основі застосування особистісно орієнтованих методів навчання з урахуванням індивідуальних особливостей навчально-пізнавальної діяльності таких дітей [4].

Дошкільна інклюзивна освіта передбачає організацію освітнього-виховного середовища таким чином, щоб задовольнити інтереси всіх дошкільнят, передбачити суттєві засоби для надання додаткових кореляційних, освітніх, психічних, психологічних, медичних чи інших послуг дітям з особливими потребами, вдосконалити виховні програми до потреб таких дітей та забезпечити належний здоровий клімат у дошкільному середовищі.

Для дітей з особливими потребами належний рівень початкового базису дозволить, по-перше, освоїти початковий рівень знань про зовнішній світ, по-друге, зрозуміти своє особливе місце в ньому, по-третє, вийти на рівень звичайного освітнього сприйняття для подальшого

здобуття знань, подолати наслідки певного сенсорного чи інтелектуального порушення. Інклюзивна освіта дошкільнят насамперед спрямована на отримання не стільки знання, скільки соціального досвіду. Основою соціалізації особистості є соціальний досвід, під час засвоєння якого дитина здійснює власний саморозвиток та самореалізацію, стає соціально компетентною. Соціальний досвід дитини дошкільного віку розглядається як результат взаємодії з оточуючим світом, становлення якого не може бути обмежене лише засвоєнням певної сукупності відомостей, знань, навичок, зразків, оскільки пов'язане з оволодінням способами діяльності та спілкування [5, с. 49]. Діти з особливими потребами не є обмеженими сімейним колом, тому отримують можливість так само ввійти в соціально-освітнє середовище, як і здорові однолітки.

Проблема полягає не тільки у відсутності спеціальних правових гарантій інклюзивної освіти. Вона є набагато ширшою, охоплює соціально-культурні складові. Українське суспільство до цього часу не оговталось від пострадянського синдрому, тому поняття толерантності, рівності та виваженості не є сильними сторонами громади. Аналітики вказують на значний соціальний опір інклюзивній освіті серед батьків здорових дітей, які побоюються за безпечність оточення своїх дітей. Питання першочергово полягає у правовій та медико-психологічній обізнаності громади. Аналіз досліджень та закордонної практики свідчить, що інклюзивна освіта передусім є можливістю для дітей з нечітко вираженими вадами психофізичного розвитку. Це, зокрема, окремі форми затримки психічного розвитку, певні мовленнєві відхилення, зниження слуху чи зору, нескладні опорно-рухові вади, порушення емоційно-вольової сфери. Якщо такі діти мають збережений інтелект, самостійно себе обслуговують, адекватно контактують з однолітками, мають сімейну підтримку, то за умов фахового психолого-педагогічного супроводу вони цілком можуть засвоювати культурний досвід у середовищі здорових однолітків [6, с. 72].

Акцентувати увагу потрібно на тому, що інклюзивне середовище є корисним не тільки для дітей з особливими потребами, а й для групи малолітніх, що їх оточують. Уже з раннього віку діти навчаються комунікувати з усіма членами суспільства, розуміють винятковість кожної особистості, навчаються співчувати та бути толерантними. Саме ці якості особливо необхідні сучасному і прийдешньому поколінню.

Інклюзивну освіту не слід розуміти виключно як поміщення дитини з особливими потребами в здорове загальне середовище. Інтегроване навчання дітей з особливими потребами може бути ефективним лише за наявності відповідних умов:

- раннє виявлення відхилень розвитку дитини та започаткування корекційної роботи, що суттєво сприяє підготовці її до інтегрованого навчання;
- правильне діагностування та наявність об'єктивних можливостей розвитку дитини (за даними психолого-медико-педагогічної консультації);
- психологічна готовність дитини і її батьків до навчання спільно зі здоровими однолітками;
- готовність педагогічного колективу загальноосвітнього (дошкільного) навчального закладу до роботи в умовах інтегрованого навчання (зокрема наявність спеціальної підготовки);
- надання дитині кваліфікованої корекційної допомоги;
- готовність батьків надавати реальну допомогу дитині у процесі її навчання;
- створення відповідних побутових умов;
- забезпечення необхідними технічними засобами (п. 2.4 згаданого Проекту).

Робота полягає у діагностиці особливостей розвитку, самооцінки, «Я-концепції», пізнавальних процесів, комунікативних умінь, психологічної готовності до шкільного життя, корекційній та розвивальній роботі тощо. Робота з дитиною, яка має особливі потреби, вимагає комплексно-організаційного підходу, як-то додаткових зусиль педагогів, психологів, медиків, супровідних осіб, адміністрації виховного закладу та громадськості.

На рівні педагогічного персоналу питання інклюзії в конкретному дошкільному закладі не може бути вирішено. Це питання включає необхідність підвищення професійної кваліфікації працівників, організаційне забезпечення належної діяльності управлінського персоналу, створення та функціонування ефективного реабілітаційного простору. Однак першочергово має бути вирішено питання про належне цільове та методологічне забезпечення на рівні центральних органів виконавчої влади в освітній сфері. Також важливим є моніторинг результатів інклюзивної освіти, який передбачає динамічну оцінку розвитку та навчання дошкільнят із психофізичними порушеннями, кореляцію навчально-освітнього процесу відповідно до аналітичних моніторингових даних.

Залежно від індивідуальних потреб дитини можна виокремити такі види способів забезпечення права на дошкільну освіту:

1) епізодична (дошкільник включається у колектив однолітків лише на свята, короткочасно під час ігр чи на прогулянці);

2) часткова (передбачає включення дитини в режимі половини дня або неповного тижня, наприклад, коли дошкільник перебуває з групою однолітків, засвоюючи безпосередньо навчальний матеріал під час індивідуальної роботи, однак бере участь у заняттях із зображувальної діяльності, фізичної культури, музики тощо разом з іншими);

3) повна інклюзія – полягає у відвідуванні дитиною із психофізичними порушеннями вікової групи в режимі повного дня самостійно чи із супроводом. Тобто такий дошкільник бере участь у всіх заняттях із дітьми з нормативним рівнем розвитку, при цьому обираються завдання різного рівня складності, додаткові ігри та вправи.

4) зворотна інклюзія – дитина відвідує спеціальний заклад, але в корекційну систему включаються її здорові однолітки, які у рамках занять із корекційним педагогом беруть участь у спільній діяльності (1–2 дитини з психофізичними вадами та 2–3 дитини із нормативним рівнем розвитку). Головна мета такого виду інклюзії полягає у навчанні навичок соціальної взаємодії та спілкування з ровесниками. Також зворотна інклюзія може бути підготовчим етапом для часткової інклюзії. Участь асистента у цьому процесі не потрібна, оскільки заняття проводить підготовлений корекційний педагог. Отже, зворотна інклюзія – це процес включення здорових дітей у середовище їхніх однолітків із психофізичними порушеннями [7, с. 132].

Висновки. Право на дошкільну освіту дітей з особливими потребами – це можливість дошкільнят з особливими потребами щодо освітньо-виховного процесу та забезпечення нормального існування і розвитку шляхом відвідування дошкільного закладу, у якому створене необхідне адаптоване освітнє середовище та надаються відповідні додаткові послуги, що приносять користь від спільного навчання зі здоровими однолітками.

Для забезпечення такого права необхідно:

1) вдосконалити підзаконні нормативні акти шляхом розроблення додаткових методичних рекомендацій для впровадження інклюзивного навчання у дошкільних закладах;

2) активізувати роботу щодо надання навчально-методичних рекомендацій суб'єктам, що забезпечують інклюзивне навчання у дошкільних закладах;

3) систематично проводити роботу з громадськістю, батьками та родинами з метою роз'яснення переваг інклюзивної освіти, вказуючи на безпечність такого виду освітнього середовища для всіх дошкільнят;

4) забезпечити підвищення кваліфікації виховательського складу та інших осіб, які забезпечують освітньо-виховний процес дошкільнят;

5) активізувати роботу з управлінським персоналом дошкільних закладів щодо цілей, завдань, особливостей та необхідності рівного права на освіту для всіх дітей.

Список використаних джерел:

1. Горобаха Н.М. Фізичне виховання дошкільників та молодших школярів у контексті інклюзивної освіти: проблеми наступності та перспективності / Н.М. Горобаха // Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти. – 2014. – Вип. 10. – С. 11–15.

2. Кузава І.Б. Умови організації інклюзивної освіти дошкільників, які потребують корекції психофізичного розвитку / І.Б. Кузава // Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами. – 2013. – № 10. – С. 148–160.

3. Про внесення змін до деяких законів України про освіту щодо організації інклюзивного навчання : Закон України № 1324-VII від 05.06.2014 р. // Відомості Верховної Ради. – 2014. – № 30. – Ст. 1011.

4. Концепція інклюзивної освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://osvita.ua>.

5. Марчук Г.В. Формування соціального досвіду дітей старшого дошкільного віку в процесі ознайомлення з художніми творами в умовах інклюзивної освіти / Г.В. Марчук // Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти. – 2014. – Вип. 10. – С. 49–52.

6. Горобаха Н.М. Використання ідей Марії Монтесорі в екологізації розвивального середовища інклюзивної групи дошкільного закладу / Н.М. Горобаха // Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти. – 2016. – Вип. 13 (2). – С. 71–75.

7. Кузава І.Б. Концептуальні засади розвитку процесу інклюзії в умовах дошкільної освіти / І.Б. Кузава // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. – 2013. – Вип. 23. – С. 130–135. – (Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія).